

فرموده، داخل کنپوہا شد۔ و سرداران آنها را خلعت داده، بتالیف قلب آنها پرداخت۔ و شورش که در لشکر شده بود فرونشست۔ آن گاہ انور علی خاں کہ خواجہ سراعے مختار الدولہ و مدار المہام، و بہ تمام امور وزارت بدون لیاقت آن کار بزرگ بود، لاش مختار الدولہ در حوالی اٹاوہ بموضع دفن کردہ نمود و منزوی نشست۔ و لاش بستت را سرداران کنپوہہ عظمت تمام دفن کردہ، چند روز بر قبر او از دھام و طبخ طعام و اطعام فقراء می نمودند۔

دیگر، تقرر لطافت علی خاں است بوکالت حضور بادشاہ۔ و آن چنان است کہ نواب مرحوم او را ہم معہ جمعیتش در ملک بریلی گزارشتہ، محالات پانزدہ لکھ روپیہ بہ جائداد رسالہ او دادہ بود۔ بعد از فوت مختار الدولہ کہ وزیر قصد مراجعت بلجھت داشت، تجویز کسے کہ با جمعیت شائستہ بحضور بادشاہ حاضرماند می نمودند درال وقت لطافت علی خاں، بخیال اینکه خود از حضور دور انداختہ، از آفات کنارہ گزیند، رشوت و کار ساز پیاوہ، تا بخدمت مامور شد۔ و چند سال در حمایت ذوالفقار الدولہ بسرمی بردہ، در ۱۱۹۵ھ بر طرف و جاگیر او

and witness when he would have been unequal to the duties demanded of him by the wazir " " اختلاف دارد۔

lived a broken-hearted recluse " ۱۱۹۵ھ

ضبط کر دند۔ او معہ رسالہ نوکر ذوالفقار الدولہ شد؛
پس از وفات او استقلال کرد۔ و محمد بیگ خاں ہمدانی بحیلہ
سبکدوش کردہ، بحکم مرزا شفیع خاں چشمہ پاشا از حلقہ بر آورد۔
حالا در ہمان طرف با بعسرت زندگی می نماید۔

دیگر از وقایع آن سال، تقریر نیابت بہ محمد ایرج خاں و مرگ او
تزدیکے، و پس از ان استقرار [و] انکار بر مرزا حسن رضا خاں
وحید ریگی خاں کاہلی۔ بہا پیدوانست کہ بعد
مختار الدولہ چندے کا ر نیابت ملتوی ماند، و امور ملکی با اشارہ
مسٹر برسٹو راجہ جگناتھ دیوان سرانجام میداد۔ و در ہماں ایام
وزیر از عنایت نامہ بطلب امید محمد ایرج خاں نگاشته، از اٹا وہ
واپس بلکھنو گر دید۔ محمد ایرج خاں چوں جمعیت خاطر از جانب
صاحبزادہ نداشت، بہ مسٹر برسٹو نوشت کہ اگر آن صاحب بتقریرت
خود مرا بطلب حاضر آیم۔ مسٹر برسٹو او را دلجمعی نموده محمد ایرج
خاں با اتفاق محمد بشیر خاں از اکبر آباد خود را بکنار گنگ محاذی
بانگر مسٹورسانید۔ در انجا گزر باناں محمد بشیر خاں را بموجب اشارہ
محمد ایرج خاں منع نموده باٹا وہ سرگردانیدند و محمد ایرج خاں عبور نموده
بملازمت وزیر و خلعت نیابت فائز شد۔ و محمد بشیر خاں تمام
عهد نیابت او در اٹا وہ توقف داشت۔ و بعد از سعی مرزا حسن
رضا خاں اذن عبور یافت۔ و ہمدراں نزدیکی بہ مرض نزول ماہ

۱ اصل: سبکدوش کے اصل: بعسرت سے کنزادور ہوئے "Swan asfla" کے اصل: مالیت
۲ اصل: چندا کے اصل: بگرناتھ سٹارز۔ گردید "در جوئے نیست" کے ہوئے: "on his own"
۳ responsibility کے کاتب ای نسخہ ہر جا "ایرج" را "شرح" می نویسید

گرفتار گشتند، بہ مدخل جاگیر سے کہ بچت اور تقریر یافتہ، خانہ نشینی
 در ساخت۔ و حالاً ہم زندہ و در لکھنؤ قیام دارد۔ الغرض محمد
 ایرج بعد اقتدار بہ خیال انتقام مختار الدولہ، سید معزز خاں
 را از الہ آباد عزل کردہ، مع برادر کلانش سید محمد خاں کہ نائب
 معزول صوبہ بود، و سائر اقربا و متوسلان مختار الدولہ مجوس
 کرد؛ و مادام الحیاة بجز از تعذیب این بزرگان کار سے تداشت
 بعد ازاں کہ مسٹر برسٹو در کیفیت حال آنها سخن گفت، جواب
 داد کہ از روی قول قرار سے کہ فیما بین دو نیتین متحقق است،
 دخل شما در کار ہائے این ملک جائز نیست؛ ازین معاملہ باز
 آیند؛ و الا با وکیل سرکار کونسل کلکتہ جواب و سوال نمایند
 مسٹر برسٹو باستماع این جواب از طلبیدن او پشیمان گشتہ
 زباں در کام خاموشی کشید۔ و بعد رال ایام محمد ایرج خاں
 بہ مرض استسقا گرفتار گشتہ روانہ عالم آخر گردید، و آل
 ظہراق کاذب او فرونشست۔

از جملہ واقعات عہد ایرج خاں، شکست پلٹن ہائے
 کنپو است۔ [و آل بدیں نوع است کہ وزیر بعد واپسی آوہ

لے اصل اعدیت۔

"This happened thus. The wazir, on his return from Etawah,
 gave commands to English officers in the regiments in
 Basant's camp and left them behind" (ہوئے)

افسران انگریزی را کہ در پلٹن کپوئے بسنت بودند [نسبت دادہ در ہماں نواح گزارشت۔ مکیدانان و عہدہ داران آل جماعت کہ بخود سری عادت و از جانب اہلکاران وزیر اشارہ بخدم اطاعت داشتند، در فرماں برداری تہا و ن می کردند۔ بدین سبب فیما بین صورت نگرفتہ۔ چند پلٹن کہ طرف اٹا وہ و از کپوئے انگریزی در اں وقت چھاؤنی آہنا فرخ آباد قرار یافتہ بود، در بودند؛ سرداران خود را مقید ساختہ، و طلب از آہنا گرفتہ [با] توپ و بندوق بہ لشکر نجف خاں رفتند۔ و چند پلٹن کہ ایں طرف بود، تدبیر آہتا بر جا گزارشتہ، متفرق گشتند۔ و مکیدانہا بلکنو رسیدہ، بدم توپ پریدند۔ و باین قضایا تشویش بسیار، بہ سرداران انگریزی کہ حکمران آہنا بودند، رسید۔ چنانچہ اکثرے در اں اضطراب از دست برد زمینداران و آب در ایں ہنگام فرار و تاراج دکشتہ شدند۔ از انجملہ میجر [ایلو] بر سوم تمامی خود را بحقیقہ رسانیدہ، چند روز در پھپھوئند تشریف داشت، و سالماً بہ موضع امن رسانیدہ شد۔ بعد ازیں ہماں سرداران انگریز عوض فراریاں نگاہداشت نو کردہ، پلٹن ہارا کامل نمودند؛ و ریاست کل بہ کرنیل گاؤر قرار یافت۔

کہ اصل: نہادن و در پوئے: "convinced unwillingness" کہ پوئے: "mutinied"

کہ پوئے: "were blown from the guns"

کہ کذا: کہ اصل: "Gover"

کہ پوئے: "followe"

دیگر، شکست بہ دہ ہزار کس ہمراہیان محبوب علی خاں است،
 و در کورہ اقامت داشتند۔ شرح آل اینکم بعد قضیہ پلٹن ہا، وزیر
 باں جماعت ہم بدگمان گشتہ یکے از سرداران انگریزہ را سہامی بتاریخ
 آہنہا مامور کرد۔ اُن سردار با چہار پلٹن بطور مسافراں وارد نواح
 معسکر محبوب علی خاں شدہ، با دسے ملاقات نمود؛ و شب ہنگام
 پلٹن ہا را آراستہ، قصد ایشان فرمود؛ متصل معسکر
 رسیدہ، شروع بشلک توپ و تفنگ کرد۔ چوں محبوب کہ
 در آبادی شہر مسکن داشت، و معسکر بے سردار، وغیرا از
 پیادہ ہائے پھرہ کسے خبردار نبود، آنجماعت سرایمہ شدہ
 رو بگریز نہادند۔ رخت و اسباب ثناں بغارت لچہ ہائے
 لشکر رفت۔ محبوب، چارہ غیر از انقیاد ندیدہ، روانہ لکھنؤ
 گشت۔ بعد ورود، جاگیرے بچرت مدد خرچ او مقرر گشتہ،
 چند سال اوقات بفراعت می گزارانید۔ پس ہم موقوف شدہ،
 با معدودے رنگہائے شاہجہاں آباد و بعد چند سال ازاں
 جا بہ مکہ معظمہ و در انجام مسافر ملک عدم گردید۔ و چکاء کورہ
 بہ تجویز حیدر بیگ خاں، بر الماس علی خاں قرار گرفتہ؛
 بہ سبب ظلم نائب اوستی رام از جمع بیست لکھ بہ شمش ہفت
 رسید۔ القصد بعد ایرج خاں مرزا حسن رضا خاں سابق الذکر
 دریں وقت بہ خلوت و جلوت وزیر و واسطہ جواب و

سوال فیما بین وزیر و مسٹر برسٹو گشتہ بود، نامزد امر نیابت گردید۔
 اما چون از سواد و تجربہ معاملات ملکی بے بہرہ بود، رائے مسٹر برسٹو
 بدی قرار یافت کہ شخص دیگر کارواں معاملہ شناس بہم رسانیدہ،
 شریک او درواں کار سازد۔ دریں وقت اسماعیل بیگ شورہ
 کہ از بازاریان ایران ویداں سبب از دین و دیانت و خیر اندیشی
 خلق و عافیت بہی کار خداوند خود بر کراں بود، درواں زمان داغ
 بر کار ہائے مسٹر برسٹو و از معتقدان او بود، بطبع نفع موموم کہ آخر
 بعوض آن خسارہ و ایذا نصیب او گشت، تقریب حیدر بیگ
 خاں کابلی نزد مسٹر برسٹو کرد۔ و مسٹر برسٹو از ملائمت و
 چاپلوسی و نمودن باغبائے سبز او کہ درواں باب یگانہ بود،
 فریب او خورد۔ پس خلعت نیابت کل بہ حسن رضا خاں و نیابت
 ملک دبیچر بیگ خاں، عطا شدہ۔ ٹکلیٹ رائے از جانب
 حسن رضا خاں پیشکار و ناظر امور حسابات گشت۔ و چون راجہ
 جگن ناتھ از سابق در امور دیوانی مستقل بود، و حیدر بیگ خاں
 خود را مقابل او بتنزل می دانست، در امور کاغذ اکثر رجوع بہ
 ٹکلیٹ رائے۔ ازین جهت دیوانیاں خود بخود شکستہ گشتہ ٹکلیٹ
 رائے تقویت یافت۔ بباہر دانست کہ این ٹکلیٹ رائے دہقان
 زادہ و در عہد نواب مرحوم پانزدہ روپیہ را نوکر خوش نظر خواہ برہ،
 تحویل دار خواہر خانہ۔ و درواں جا خہانتے از وے ظاہر شدہ

تمام عہد نواب مرحوم مقید ماند۔ و بعد ازاں خلاص، نوکر اکبر علی خاں داروغہ دیوان خانہ مختار الدولہ شد؛ و بعد از واسطہ بخانہ انور علی خاں سابق الذکر، کہ [بر] ہمہ کار ہائے مختار الدولہ بود، راہ یافت۔ و بہ مسخرگی و غنائی در مزاج او تصرفی کردہ در امور ہر کس دخل کردن گرفت؛ و بدین جہت کہ در آن وقت ادنی خدمتے بہت صن رضا خاں کردہ، درین وقت صاحب اس منصب گشت۔

در آخر این سال مسٹر برسٹو معزول شدہ، مسٹر سٹلٹن بار دیگر بکار لکھنؤ نامور گردید۔ درین ہنگام [با] وجود حقوق ہائے مذکورہ، از حیدر بیگ خاں بہ مسٹر برسٹو اذیت روحانی رسید و اس بدسلوکی حیدر بیگ خاں از جہت حصول فائدہ نبود، بلکہ بمقتضائے عادت جبلتی از وسر زدہ؛ چہ ہر کس باو سے نکوئی کرد، او در جزائے آل بدی پیش آورد۔ چنانچہ معاملہ نواب بیگم و بہار علی خاں و مرتضیٰ علی خاں و سید محمد خاں و مسٹر جانسن و مسٹر برسٹو [و] میجر پامر کہ ہر یک محسان او بودند، و ذکر شاں آید، شاہد اس مقال است۔ و سلو کے کہ در پاداش امداد بہ تفضل حسین خاں ازو سے سر زدہ، از جہتے است کہ مذکور خواہد شد۔

لے کذا، و در پوٹے، "buffoonery and tale-beating"

تے اصل: کراں۔ لے اصلاً میاض است۔ لے اصل: بہادر

وقایع سال ۱۹۱۱ء

۶۱۷۷۷-۷۸

دریں سال کرنیل گاؤر باکنپوئے خود کہ ملازم وزیر بود بھت
 اہندام قلاع سرکشان دو آب [و] کسر مواد قوت آنہا مامور
 شدہ، اول بہ کورہ آمد و بستی رام نائب الماس کہ از افراط
 ظلم معروف بہ اجار رام بود، بعوض مفسداں چند کس از
 مال گزاران براتشانہ تیر بلا ساخت۔ پس بہ علاقہ
 زمین العابدین خاں تہنت کردہ۔ دریں جا امرے روداد
 کہ موجب تحیر انگریزاں؛ و فتح آل حکم کردند۔ و آل اینکہ
 در پرگنہ تالگام فتح چند پانک تعلقدارے بود، کہ تیج شش
 ہزار روپیہ مالگزارے و ہمیں قدر ہم تصرفات زمینداری داشت
 بمقتضائے غرور جوانی و جرأت گاہے اظہار سرکشی (میکرد)۔
 و کرنیل [قلعہ] او را [کہ] در میدان و اندک مستحکم بود، محاصرہ
 فرمود۔ و بعد از سہ روز کہ رخندہ کردہ بودند، تمام کنپورا
 امر بہ ہلہ نمود۔ پانک مسطور بہ سیصد نفر، از ہماں طرف کہ خود

کرنیل بود، از قلعہ بر آمدہ، قصد بدر رفتن کرد؛ و فوج آل طرف
مانع شدہ، جنگ سخت در پیوست۔ و قریب چہار صد تلنگہ و دہ
نفر از سرداران انگریز کشتہ و زخمی گشتہ، پانک مسطور سالماً از معرکہ
بدر رفت۔

و ہم دریں سال حیدر بیگ خاں، صورت سنگہ را، کہ قریب ہفتاد
لکھ روپیہ از ملک بریلی تحصیل می کرد، معزول کردہ، بکندن لعل
و دوسہ نفر کایتھ کہ از منوسلان خاندان روہیلہ و ساکن بہ ملک
بودند، تفویض نمود۔ آنہا دو سال منصوب ماندہ؛ در آل مدت
رعایائے بسیار ازین طرف بعلاقہ فیض اللہ خاں فرستادند؛ از
ہماں وقت بنائے ویرانی آل ملک گزارشتہ اند۔ و کایتھائے
مذکور بنا بر تصرفات مقید شدہ، در ہماں حبس مردند۔ و زہر بسیار
مہاجنان و تاجار بر آہا ماند۔ و در عزل صورت سنگہ بغیر از غرضندی
نامب بیج مصلحت نشد۔

و در ہمیں سال رسالہ میان آفرین کہ از خواص خواجہ سرایا [ن]
وزیر و حالاً از مقربان اوست، شکستہ شد۔ چند ہزار کس سوار و
پیادہ جید بودند۔ و گسائیں خورد کہ با دوسہ ہزار سوار در صوبہ
ماندہ بود، قصد رفتن بلشکر ذوالفقار الدولہ نمود، عبور گنگ
کرد، و در کنار گھاٹ بھور چند نفر از اقربائے تیر چند خزانچی
کہ بچیت غسل آمدہ بودند، دست گیر کردہ بہراہ خود برد۔

تا آنکہ حکم وزیر بجهت استخلاص آنها بعمال آل طرف رسیدہ
 بانکہ تا سرحد وزیر ہفت منزل مسافت داشت۔ کسے جرات
 سید راہ نیانت۔ و چند سال اقبائے خزاچی اسیر او مانند
 تا آل کہ پیر چند از تیر نخوارہ نشان نموده خلاص ساخت۔
 دیگر از وقایع این سال عزل و تباہی زمین العابدین خاں
 است۔ بیاید دانست کہ حیدر بیگ خاں از آغاز کار خود تا تباہی
 بہ بہانہ خیر خواہی در صد خون برادران از اخلاف شجاع الدولہ
 بود، با رادہ داشت کہ اثرے از آثار ایشان نگزارد۔ لہذا
 پیوستہ در شکست رعیت و تباہی آل ملک کوشش می کرد۔ و
 ہر کس از اہلکاران قدیم و اشراف را کہ بر می انداخت ،
 آشکارا بگناہاں سپردہ عوض اورا بعرصہ نمی آورد۔ و ہر کس
 از انگریزاں قصد این خانہ می فرمود، محالعت او می نمود؛ تا اینکه
 بجز او کسے باقی نماندہ، اقتدار تمام یافت۔ آنگاہ نظر بصلاح خود
 و این قول:

مرا مسوز کہ تارت ز کبریا افتد

چو خس تمام شود، شعلہ ز پا افتد

صرف عنان از ارادہ اول کردہ، بقیہ آل قصد

را باز گذاشت۔ الا او معالہ داں [وکار]

اہل: بانہ اصل: رسید بود۔ اصل: سرحد سے گذار۔ زور ہوئے: "Gave the

اہل: سوز

Goshain his pay

"For God can limit the range of thy resolute ire"

شناس بود؛ این ہمہ بے انتظامی در کار ہائے او چہ معنی دارد۔
 الغرض حیدر بیگ خاں، کہ تباہی و بدنامی خانہ صوف منظور
 داشت، در عین وقت تحصیل او را بہ لکھنؤ طلبید، و جواب [وہ]
 سوال معامدہ دو آبہ بدیگراں کردن گرفت۔ این معنی موجب انتظار
 زمینداران و پس افتادن تحصیل آں ملک شد۔ بعد از آن ^{خصتش}
 کردہ، در ماہ بیساکھ الماس علی خاں را امیدوار آٹکار ساخت۔
 و بستی رام نائب کورہ بے وصلگی کردہ، و در ہمہ ایام اکثر
 زمینداران آں ملک را ازین راز آگاہ ساخت۔ و خطوط
 مہرئی بستی رام بدست افتادہ، بہ لکھنؤ رفتند؛ چوں باشارہ
 حیدر بیگ خاں بود، تدارکے نکرد۔ و ہنوز شروع برسات
 شدہ بود کہ تدبیرے دیگر انگینختہ، قصد خود را از قوتہ بفعل آوردہ
 و آں اینک اسماعیل بیگ شورہ باشارہ او بہ مسٹر مثلٹن اخبار
 نمود کہ زین العابدین خاں قبائل خود از مرشد آباد طلبیدہ، چنانچہ
 از آلہ آباد گزشتہ اند، عتقریب باٹا وہ خواہند رسید؛
 و بہ مجرور رسیدن آہنہا، زین العابدین خاں مع دو اتوہ
 ہزار سوار و پیادہ و توپ خانہ و رہائی تحصیل، بہ لشکر
 ذوالفقار الدولہ خواہد رفت۔ لہذا حیدر بیگ خاں حکم گرفت
 قبائلس بہ بستی رام دادہ، مقارن آں معزول کرد۔ و حال آنکہ

لہ اصل، سیاس دو این لفظ در ان زمان مستعمل نبود

سہ کذا۔ در ہوشے: "the revenue he had collected"

قبائل زین العابدین خاں باطلاع حیدر بیگ خاں از راه گومتی
 می آمدند و بعد یک ماه از عزل به لکهنؤ رسیدند؛ و آنچه اسماعیل
 بیگ ظاہر کرده بود ہماں تہمت بود۔ الغرض، بعد عزل او
 آن محالات را، کہ چند سال قبل، مجمع پنجاہ دور عہد ماہ پھل
 و پنج لکھ بود، بسی چند لکھ بہ الماس داد۔ الماس چند سال دیگر
 محاورہم در آن مکافات مکی گرفته، جمع آنها بہ بیست [و پنج لکھ
 رسانید۔ و دوم، رسالہ زین العابدین خاں کہ دو ہزار کس
 بودند، نیز حوالہ الماس شدند۔ و مبلغ شش ہفت لکھ باقسط بر
 زین العابدین خاں بر آورده، خواست کہ جس کند؛ لیکن
 بعضے امور مانع آمدہ۔ پس از چند ماہ بعلت غیرت قضیہ وفات
 یافت۔

و دریں ہرج مرج بر راقم حروف شدت بسیار گزشت۔
 و آن ایسکہ چوں معاملات متعلقہ حقیر بطرف کورہ، و تمام سال
 بہ بستی رام منازعہ بود، دریں وقت نام بردہ زمینداران
 سرکش آن محالات را اشارہ کرد کہ حقیر را تاراج نمایند
 چنانچہ در عرصہ چہار روز، وہ ہزار را جپوت بہ چھاؤنی، کہ
 گھاٹم پور بود، جمع آمد۔ اما چوں اطراف چھاؤنی پشہ ہائے خاک
 مثل برج واقع شدہ بودند، و مابین آنها در عمل خود بتقریب خندق

لے ہوئے: "remain there continuously"۔ و کذا در اصل:

لے و در ہوتے "دہ" لے اسل "حصر" کہ "فقیر" حقیر ہر دو

مکن است۔ اما "حقیر" مرجع است۔ لے ہوئے "سہ چہار روز" لے اصل: یہ۔

خورد برائے خاکریز بہ عمل آمدہ، صورت حصانت پیدا کردہ بود۔
 این حصار منع دخول آہنا کرد۔ و در ان ہنگام پانزدہ روز و
 شب کمر بستہ ماندیم، و با چہار صد پانصد نفر سپاہ حاضر مترصد
 بہ ہلاک گزرا نیدیم۔ بعد ازاں، ارادہ بر آمدن کردہ، شہرت
 دادیم کہ از راہ موسیٰ نگر، کہ صوبہ صومالیہ ملک مغربی گھاتم پور است،
 بسمت گھاٹ قنوج کہ از اٹاواہ مقر زین العابدین خاں بود،
 فروداروانہ خواہم شد؛ و ہر کس سڈراہ خواہد گردید، باوسے
 جنگ خواہم کرد۔ و حالانکہ مکتون ضمیر بود کہ از راہ کورہ، کہ
 شرقی گھاتم پور است، بہ لکھنؤ رفتہ، در آنجا ملاقات
 زین العابدین خاں باید نمود۔ و راجپوتان این فریب خوردہ،
 تمام آنجماعت شباشب در راہ موسیٰ نگر پراگندہ گشتہ،
 و در کمین گاہ با حفت کردہ، منتظر ورود حقیر نشستند۔ صبح کہ
 بند تمام بار شد، بطرف کورہ روانہ کردہ، خود بچہ مردم ہمراہی
 و سہ چہار ضرب توپ، میان بند و سرداران راجپوت،
 کہ تا دو ہزار کس ماندہ بود، حائل گردیدیم۔ و پس از انکہ
 نزدیک کر وہ دور شد، بنورک و نورہ آہستہ آہستہ

۱ اصل: ہا کر سردور ہوئے: "to shoot dubbise" ۲ در پوٹے عبارت دیگر است:

"a difficult road west of Ghatampur"

۳ اصل: برائے بگ اصل: اتحاد شدہ کذا۔ دور ہوئے: "lay"

۴ "in ambush" برائے "در کمین" کردہ ۵ اصل: شہر دور ہوئے: "baggage"

۶ اصل: ہند۔ ہوئے (بند) "baggage" ۷ ہوئے: ایک دو ہزار ہوئے: "Kos"

۸ کذا۔ دور ہوئے: "maintaining a musketry fire"

جنگ کناں، روانہ شدم۔ از ظہور این ماجرا تخریب^۱ بر راجپوتان رو داد؛ بقصد شکار^۲ روم خورده را بہ دانہ شیریں کلامی بدام کشند، پیغام دادند کہ رفتن شما ازین راہ موجب تنگ و بدنامی است، مناسب آنکہ بہ بند^۳ را بر گردانیدہ بہاں راہ کہ ہر دو سہ منزل در راج ماہا عبور خواہد افتاد، راہی شوند، تا ما ہمارا تب ضیافت بعمیل آورده، حق گزار می نمائیم۔ حقیر جواب داد کہ حال محل اعتماد بر سخن نیست؛ اگر راست می گوئید، سزایان شما فلاں و فلاں در جمع ما بیایند، تا قبول مسئول بما کردہ شود۔ آنہا از غایت حرص و غرور حاضر آمدہ، و حقیر آنہا را بسخن معقول مشغول کردہ، ہم چنان قطع راہ می کردم؛ تا آنکہ علامات قرب کورہ نمودار شد؛ واضطراب عظیم بر راجہا رو دادہ، التماس رخصت نمودند۔ چہ گماں می کردند کہ حقیر آنہا را بہ بستی رام، کہ عامل منسوب است، تسلیم خواہم کرد؛ و بدین وسیلہ ہا از دست او نجات یافتہ بہ لکھنؤ خواہم رفت۔ و حقیر طلب ہائے باقی، ذمہ آنہا، کردہ، بعد قبیل و قال دہ ہزار روپیہ بشان گرفتہ، رخصت کردم۔ و بستی رام از مشاہدہ این جراثیم^۴ و تذبذب^۵، تدافع کرد و رتہائے سابق

۱ اصل: تخریب کے سکا رام خورہ کے اصل: شہر۔ کے بطور جمع [!]

۲ اصل: پائے ناجی۔ درہوئے "Areas of Revenue" کے اصل: عبادت

۳ کذا۔ وندہوئے "Resource"

کرده، ضیافت نمود۔ و روز دیگر، از گھاٹ شیوراج پور عبور
 کرده، بہ لکھنؤ رسیدم۔ و این کار کہ در آن وقت باضطرار روداد
 بود، موجب بلندنامی من گردید۔ بعد ورود لکھنؤ، جید ریگ
 خاں پیغام داد کہ حمایت زین العابدین خاں را گزاشته،
 رفاقت من باید کرد۔ و حقیر عذر خواسته۔ این اول کدورت
 است کہ از طرف حقیر بہ دل او نشست۔ دیگر، شکست رسالہ
 سید جمال الدین خاں و سواران تو را نیست کہ جوانان خوب
 ہنرمند با اسپہائے تو مند در ملک دو آبہ متعینہ ما بودند۔ و
 اکثر آنجماعت برخاستہ بہ لشکر ذوالفقار الدولہ رفتند۔

وقایع سنہ ۱۱۹۲ھ

۶۱۶۶۸-۶۹

دریں سال مرزا سعادت علی از اکبر آباد معاہدت بہ لکھنؤ کر دی۔
 و شرح آن اینکه بعد ازاں کہ مرزائے معظم الیہ از انارہ بہ
 لشکر ذوالفقار الدولہ رسید، و او تقدیم تعظیم کافی کردہ، اشارہ
 بجمیعت نمود؛ و پرگنہ بیانہ بجا ندادادہ، تحریریں بہ تسخیر
 ملک پارچینیل فرمود۔ جمیعت عظیم از فراریان لشکر وزیر و غیر
 نزد وے فراہم آمدہ، بجا ندادشتافت۔ و در جنگ یکے
 از زمین داران آن پرگنہ، آثار عجز بر... حال او
 ظاہر گشتہ، عنان مراجعت بہ لشکر امیر الامراتافت۔
 پس رحمت اللہ خاں برادر تفضل حسین خاں را پیش مسٹر بریٹ
 فرستادہ، اذن معاہدت بصوبہ طلب کرد۔ بعد مدتے ماڈون،
 وارد لکھنؤ گشتہ، بعد ملاقات برادر بہ بنارس آمد؛ و الی
 الاں ہماں جا مسکن و مقام دارد۔ و دوسہ لکھ روپیہ کا ازاں
 صوبہ بجمت، او مقرر گشتہ، از دست سرداران انگریزاں

لے ہوئے: "شاید دریں سال... لے اصل: رضاحت۔ لے اصل: آورد

بے تقاضا و بروقت می یابد۔

و تفضل حسین خاں در اں سفر ترک ملازمت مرزا سعادت علی کرده به گودا رفت۔ و در انجا به تقویت میجر پامر وارد کلکتہ و ملازم گورنر ہیستین شده؛ بہمراہی مسٹر انڈرن کہ بمیانجی گری معاملہ پٹیل نامزد گشته بود، مامور گشت۔ بعد انعقاد آن صلح، کہ آہستہ صد ہا مفسدہ بود، تا وقتہ کہ رفیق حیدر بیگ خاں شد، ہمہ جا و در ہمہ کار مصاحب و مشیر میجر پامر بود۔ چنانچہ بر مقام خود ذکر کردہ شود۔

و شاید ہم دریں سال مرزا جنگلی، کہ ذکرش گذشت، بسبب تکلیف خرج برخاستہ، بہ لشکر ذوالفقار الدولہ رفت۔ و امیر الامراد و داء مغنم و انتہ، اسباب رفاه او بسیار ساخت۔ و مرزا جنگلی مادام الحیاة او، و پس ازاں ہم مدت ہا، در اں طرف گزارانیدہ، بشاید در ۱۲۰۷ سنان معاودت بہ لکنؤ تافت۔

معلوم باد کہ حیدر بیگ خاں زیادہ از نوکراں با ولاد نواب مرحوم رنج رسانیدہ۔ چنانچہ صاحبزادہ ہائے کہ در لکنؤ اقامت دارند، اگرچہ بنام ہر یک ہزار روپیہ در ماہ مقرر است، لکن در رسانیدن وجہ مذکور، آن قدر خلعت

۱۵ اصل: گویدائے "Anderson" (ہوئے)۔ "mediator" (ہوئے)،

۱۶ السن، ہوئے: "source" ۱۷ اصل: ۱۲۰۷ سن: اصل: "خلعت و غنمک"

۱۸ درود اہانت ساہا: و در ہوئے: "his breaches of faith, his dodging and affronts"

ابانت شاہا میرسد، کہ فاقہا می کنند۔ در زنان محل کہ در فیض آباد
اند، بدیر (طلبی) بعضے اوقات غلبہ جوع بدانتہا چناں می شود
کہ صد و صد کنیز از حرم سرا بر آمدہ، از بازار غلہ و مایحتاج تاراج
کردہ اندروں می برند؛ والی^۱ الان چند دفعہ این عمل بو قوع آمدہ۔
و فکر کتختائی دختران آل مرحوم، بسبب عدم سرانجام اخراجات
الی الان کسے نہ کردہ؛ و نواب عالیہ، کہ از عہد شجاع الدولہ
در کار ہائے پسر بیدخل و بہ لکھ روپیہ قناعت و گزران میکرد
قدرت خیرگیری آتجیح کثیر نداشت۔ بعہد او مادام الحیاۃ نقد مقدر
در یغ نہی فرمود؛ و بعد وفات او کار آنجماعت اہتر گشتہ۔
و نواب بیگم کہ جاگیر کلاں و مدخل بسیار دارد، از کثرت
قساوت قلب و عدم حیا، فراغ از مشغلہ ہائے خود، کہ تصریح
آں قبیح است، گاہے نظر التفات بحال نہی اندازد۔ و تحفہ
تر اینکہ، گاہے کہ ہا چیزادہ از شدت گر سنگی خود را بہ کلکتہ
رسانیدہ، گورنر در صد نصیحت و زیر شد، جواب داد کہ
بمقتضائے چہل جوانی آل طفل بدانتہا رفتہ؛ تسلی او کردہ
پیش ما فرستاد۔ کجا بیچ و تاب شدت گر سنگی و کجا چہل و
غور جوانی۔

ز عشق تا بصوری ہزار فرسنگ است

۱ "والی الان"..... آمدہ "این قدر در ہوئے موجود نیست۔" اصل:

کرراں "اصل؛" قساوت و قلب حیا و عدم فراغ از مشغلہ... "اصل؛ از ارف۔"

بناید دانست کہ این امساک وزیر و حیدر بیگ کہ ذکر کردہ
 شدہ در حق مردم با استحقاق می باشد۔ اما، اخراجات فنسول
 ایشان بجدلیت، کہ اگر کفایت آن شود، لشکرے آراستہ گردو۔
 و محملے ازاں اینکہ، وزیر تمام ماہ پھاگن بشغل ہولی بازی
 و کتھا ایتہا و چراغاں میگز راند۔ در سائے کہ این اعمال
 رسمی بفعل آمد، پنج شش لکھ خرچ آں مقرر است۔ و بچنیاں
 چند روز محرم او۔ و خرچ قبیل خانہ واسطیل و بازیخانہ او،
 ازینجا قیاس یاید کرد، کہ ہزار و دو صد قبیل و دو سہ ہزار
 اسپ و ہزار سگ راتب خوار ہستند۔ از انجملہ چہار صد
 قبیل، و پاد (صد) اسپ و صد سگ لائق سواری و شکار
 در انمیاں خواهد بود، باقی، محض حرام خوراں، بچہت راہ زدکی
 آہنہارا داشتند بحدیکہ سگے می میرد، سگبان بعوض آن
 سگے از کوچہ گرفتہ قلاوہ در گردش می اندازد۔ و خرچ کبوترخانہ
 و مرغ خانہ و دنبہ و آہو و شیمون و مار و عقرب و عنکبوت
 خانہ وزیر آں قدر است، کہ اگر بہ آں را کفایت کنند،
 جمیع اولاد نواب مرحوم و اہل حرم را کافیت؛ زیرا کہ سگے

لہ و ہوسے، ای عبارت با این طریق خواندہ "در حق، مردم با استحقاق می باشد" و ترجمہ می کند:

"in their treatment of those who had claims on them, is a fact"

تہ و ہدیہ فقط ہوسے، نفہیدہ، "ہولی و بازی" را دو الفاظ گمان می برود برائے "بازی"

"Carnival" می نویسند۔ Kennels تہ اصل: جواز تہ اصل: کاز "Chase"

تہ سکناں (اصل)۔ و ہوسے ای لفظ ترک نمود۔

مرغ و کبوتر دانہ خوار است۔ و در انہیاں چند مار است کہ
 راتب خوراک ہر جفتے ازاں یک من گوشت است۔ و جمیع این
 اشیا در نظر وزیر عزیز اند، الا آدم، خصوص برادران و قدیمیان۔
 دیگر خرچ عمدہ شاگرد پیشہ وزیر است کہ عدد آتہا ہزار ہا میرے
 از انجملہ دو ہزار فرانس و یک ہزار چوبدار و خدمت گار
 و چہار ہزار شعبان و صد ہا باورچی است۔ دوسہ ہزار روپیہ
 یومیہ خرچ باورچیخانہ اومی بود۔ و شہدہ ہا و بیکاریاں، کہ
 در سفر ہائے خود خانہ و اسباب خیمہ و بنگلہ ہائے کاہی رواں او
 بر میدارند، بدہ ہزار کس می رسند کہ بقدر خوراک یومیہ می
 یابند۔ و سائر اخراجات او از حیثہ ضبط بیروں است۔ اما
 فضول خرچی ہائے حیدر بیگ خاں ازین معلوم می شود کہ ٹکیٹ
 رائے بعد فوتش اخراجات خاصہ او پنجاہ لکھ ظاہر ساخت
 و اصراف خرچ خصوصیتے [با وزیر و حیدر بیگ یا] بامرزا حسن
 رضا خاں و ٹکیٹ رائے ندارد؛ بلکہ ہر کس را کہ دست
 بر ملک یا مال میرسد، بدون خوف باز (خوا) ست بآ نکار می پردازد۔
 چنانچہ فتح علی خاں چیلہ الماس در چند سال قریب بیست لکھ

لے اصل: خصی۔ لے اصل: عز۔ لے درہوئے: "یکصد" لگہ کذا۔ و درہوئے: Sardars
 لے کذا۔ و درہوئے: "baag" لے اصل: "باغ" و دراصل: "بایں دو کس بامرزا حسن رضا
 خاں لے اصل: ملک لگہ اصل: پامال لے و درہوئے: فتح علی" و بدون خاں
 لے "در چند سال دیوان الماس" این قدر درہوئے ساقط است؛ و بدین سبب از تجربے ربط کردہ۔

روپیہ در لکھنؤ بخرچ تماشا بینی ضائع نمود۔ و دیوان الماس آں قدر
 سرا و تالابہا و مساجد و بتخانہ ہا تعمیر کرد کہ خرچ آں کم ازیں نخواہد بود۔
 و اخراجات الماس و بعض عمال و رفقاے (ٹکیٹ) رائے، ہریک
 آنقدر است کہ در زمان سابق خرچ نواب مرحوم بودہ۔ وہم چنین
 حال سائر عمال و متعلقان، کہ فضول آنہا خصوصیت بخرچے
 ندارد، بلکہ در سائر امور خوراکی و پوشاکی و عمارات سازی و
 تماشا بینی و خرچ مردانہ و زنانہ است۔ و مردم اشراف لکھنؤ
 این قدر از قلب مدخل در ماندہ نشدہ کہ باین سبب عاجزانہ
 زیرا کہ اگر در امر پوشاکی و خرچ شادی و عزم امساک نمایند
 [در طبقہ ماتحت] اشراف محسوب می گردند، و اگر اصراف
 نمایند آن را فراغ دستی می باید۔ بنا بریں بہ ضرورت فکر مال
 مردم افتادند و بدیں سبب خانہا بر باد رفت۔

دیگر، از وقایح این سال، اجارہ کردن آبا کرنیل ہائے
 است تمام ملک سرور، و ورود فقیر بآں ملک۔ شرح آں اینکہ
 کرنیل موصوف از حیدر بیگ خاں درخواست کرد کہ چند کس
 از معتدین سرکار کہ تجربہ اندوز کار ملک باشند متعین گردند،
 تا در کار عملداری امداد و سعی نمایند۔ و حیدر بیگ خاں شش
 نفر را متعلق کرد، کہ یکے از آنہا حقیر بود۔ چوں سخت گیری و
 درشت خلقی کرنیل و ایذا رسانی حیدر بیگ خاں معروفان

کہ ہوتے: "Among the lower orders" سے ہوتے Hanney سے اصل: اور

سے کذا۔ و ہوتے: "friends of the English"

انگریزوں اور درمیان مردم شہرت تمام داشت حقیر انکار رفاقت کرنیل و اظہار معذرت ازین خدمت نمود۔ لیکن حیدر بیگ خاں، بقصد این [کہ] سائرجامہ عزت من از آتش غضب کرنیل سوختہ گشتہ، کینیہ تا فرمائی، کہ سابق در معاملہ زمین بدین ^{العالم} ذکر شد، کشیدہ شود، آن ملتس قبول نفرمودہ گفت البتہ حسب الحکم وزیر خدمت کرنیل باید کرد۔ و بحقیقہ در آن وقت این حکم، کہ آغاز و باعث تعارف و توسل انگریزوں است، نہایت گراں نمودہ، بضرورت و کراہت اختیار افتاد بحسب ترانیکہ با وجود این حال حیدر بیگ خاں و ہمدان او بقصد تعارف انگریزوں را کہ باین حقیر رودادہ، بحقیقہ منسوب ساختہ طبع عوام از من رم می داوند۔ و توسل خود را کہ صرف بجهت حصول اغراض نفسانی بآن قوم داوند، از غایت حیا و مزوت در نظر نمی آوردند۔ توفیق خود شناسی روزی ہمگاں باد۔

الغرض آن پنج کس دیگر کہ ساز و سامان (حمایت) ہاداشتند، بعضی [بہ] ظہور خیانت و بعضی بنا بر کاپلی و بعضی بتقریب نارسائی، مردود کرنیل گشتہ۔ یا حقیر کہ بسبب بے پناہی و آبرو طلبی روز و شب سر خود بکف گرفتہ، طمع جبہ و دینار نمی کردم، نہایت موافقت روداد؛ تا اینکه جمیع کارہائے سپاہ و ملکی خود کہ

کہ ہوئے۔ عبارت دیگر دارد و یا ترجمہ غلط میکند۔ اصل: "بقصد..... منسوب

ساختہ و ہوئے: "I gave out - that - the English knew but - little - of me and the people were turned against - me."

بچیل لکھ می رسد برائے و اعتماد من گزاشته، ہزار روپیہ در ماہہ
 از خانہ خود برائے حقیر مقرر فرمود۔ حقیر الحکار نوکری کردہ، قبول
 رعایت را بر آخر سال و باقی ماندن رضائے او از من بہ آنوقت
 موقوف گزاشتم۔ و غرض من ازین عمل این بود کہ با وجود رضائے او،
 آن امر آخر سال یکے بعجل خواهد آمد؛ و اگر درین ضمن امرے غیر
 مرضی روداد، بشرم این کہ خدمت ادنی بدومی کنم، در گزر و اکتفا
 بعدم رعایت خواهد کرد۔ و این تدبیر بسیار سودمند افتاد۔ سر
 سال در الفت و موافقت منقضی شد۔ و بر تصورے کہ از نامیان
 من در کار ملکی روداد، کرنیل بسبب و فور اعتماد حمل آن بتقصیر
 حقیر نکرده، بازخواست از ہماں کساں کرد۔ اما مواد ناغوشی
 حیدر بیگ و ٹیکٹ رائے در ان مدت بیش از بیش مہیا
 گردید۔

بیان آن اینکہ در پرگنہ حسام پور، تعلقہ بود مشتمل بر چیل و پنجاہ
 موضع؛ کہ از ہر موضع، حصہ داران تعلقہ، و بقیہ بر زمین
 زمینداران بود۔ و تعلقہ دار، بحجایت حیدر بیگ از حصہ
 زمینداران زمین بسیار کہ افتادہ بود، تصرف کردہ، پنج ہزار
 روپیہ بعوض آن در تحصیل حضور دادہ؛ و منقوت را بشرکت
 حامی خورد برد می نمود۔ چوں آن تعلقہ از منہائی اجارہ بود،

کہ کذا۔ و در ہوتے برائے سوال..... آمد: "at the end of the year, I should"

escape even this remuneration" اصل: تصدیق اصل: او اد۔

کرنیل از روسے پیمائش پنجاہ ہزار ازاں تعلقہ وصول و تعلقہ دار
 را اخراج کرد۔ و ازین قبیل یاران و شریکان آں ہر دو کس
 از زمینداران و تعلقہ داران درانملک بسیار بودند، ہمیں
 معاملہ آورد۔ و چون کرنیل کارہائے خود بوساطت حقیر سر
 انجام می داد، حیدر بیگ خاں و ٹکیٹ رائے با آنکہ خوب
 مطلع بودند، کہ کار پرداز کرنیل بسبب معاملہ دائیش مانع ارادہ
 اونمی تواند شد، تقصیر آں اعمال باین حقیر منسوب می ساختند۔
 و از تعارف حقیر با کرنیل کہ خود کردہ بودند، پیشمان شدہ کینہ ہا
 در دل می انداختند۔

دیگر، تقریر الہ آباد با اسماعیل بیگ خاں شورہ و تفضل
 حسین است کہ اسماعیل بیگ مسطور بہ بہانہ خدمت ڈاک
 و توسل مسٹر ٹیلن و دوستی حیدر بیگ خاں در کار عمال آنصوبہ
 دخل میکرد۔ و در آغاز این قدر بود کہ بہ بیم و امید دادن خبر
 گذشت از ہر مکانے، رسوے برائے خود مقرر ساخت،
 و ہم بہمیں سبب از وزیر و سائر اہلکاران حضور رعایت ہامی
 یافت۔ بعد از اینکہ زرہائے بسیار جمع کرد، زر قسط پیشگی کہ
 خلعت و استقلال عمال در اں سرکار موقوف برانست، بعض
 عامل وادہ، باوجود اخذ چہار فیصد سود، در آں علاقہ دخل می نمود۔
 چنانچہ باین تقریب تعلقہ کلائے در الہ آباد بہم رسانید، و در

فکر تمام آل بود۔ دریں ضمن کار آنجا بجمع مناسب بہ مرزا محمد حسن کہ، ساکن بنارس و از شرفائے ایران، مرد سادہ بود مفوض کردند۔ و شورہ بعلت زر قسط پیشگی و کالت او در حضور و منافع آل بچہت خود گرفتہ بنگ لہ شورہ بوسے فروخت۔ شرح آل اینکہ مرزا محمد حسن بوقت رخصت چند کاغذ سفید، کہ مہر خود بران زدہ بود، بوسے داد، تا بر وقت ضرورت اسماعیل بیگ کہ وکیل اوست انتظار وصول خط از آلہ آباد با و نکشد۔ و اسماعیل بیگ بعد دوسہ ماہ بے اطلاع مرزا [محمد] حسن جواب و سوال بدعا علی از جانب او پیش آورد۔ پس از انکہ در حضور سرسرا نیافت برہاں کاغذ با استعنائے خدمت نوشتہ بمثلث صاحب داد۔ و بدین جہت مرزا حسن بچارہ معزول و اسماعیل بیگ بہ تجویز حیدر بیگ منصوب گردید۔ تا غرض حیدر بیگ دریں تجویز خیر خواہی او نبودہ؛ زیرا کہ از جانب او اندیشہ داشت کہ چنانچہ تقریب من پیش مسٹر برسٹو کردہ مبادا تقریب دیگرے پیش مسٹر مثلث کند۔ معلوم باد کہ حیدر بیگ خاں بچیلہ اظہار دوستی و تجویز خدمت بسیار کس را بر باد دادہ؛ چہ بعد از تعویض کار مدد او نمی کرد؛ و زمینداران و سپاہ بغالی را بے توجہی او بر عدم تن دہی می آورد؛ تا این کہ آل شخص باقی دار و محبوس و بدنام می گردید۔ اما انتظام کا

لے "ننگ..... فروخت" درج ہے "سنگ" printed

لے کذا۔ درج ہے "not accepted" کہ بیاں کس لے کذا۔ یعنی متعلقہ